

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АКВАРЕЛЬНОГО ЖИВОПИСУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF WATERCOLOR PAINTING AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN STUDENTS OF ART SPECIALTIES

Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку між технікою акварельного живопису та розвитком емоційного інтелекту студентів мистецьких спеціальностей. Зокрема, розглядається вплив акварельних технік на формування ключових компонентів емоційного інтелекту, таких як самосвідомість, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички. У роботі обґрунтовується, що специфічні властивості акварельного живопису, пов'язані з його динамічністю, непередбачуваністю та експресивністю, сприяють розвитку здатності до саморефлексії, усвідомленості та емоційної стійкості.

Теоретико-методичний аналіз підкреслює значущість творчої практики як інструменту емоційної саморегуляції, що може бути інтегрований у професійну підготовку студентів. У статті розглядається механізм впливу акварельних технік на емоційний стан особистості, наголошується на терапевтичному потенціалі цього виду живопису. Висвітлюється роль імпровізації у художньому процесі, що сприяє розвитку гнучкості мислення, інтуїтивного прийняття рішень та адаптивності.

Окрему увагу приділено питанням методичного забезпечення формування емоційного інтелекту засобами акварельного живопису. Запропоновані підходи можуть бути використані у навчальних програмах з метою вдосконалення творчої підготовки студентів. Особливий акцент зроблено на можливості впровадження концепції емоційного інтелекту в контексті опанування акварельних технік в інклюзивних формах мистецької освіти. Використання акварелі як засобу художньої виразності може стати ефективним методом розвитку емоційної саморегуляції та соціальної адаптації осіб з особливими освітніми потребами.

Дана розвідка може слугувати вихідним матеріалом для подальших експериментальних досліджень у цій галузі, зокрема для аналізу ефективності різних методик викладання акварельного живопису у формуванні емоційно-психологічних компетенцій студентів. У перспективі можливе розширення експериментальної бази та детальніше вивчення кореляції між методологічними аспектами викладання акварелі та розвитком емоційної грамотності у майбутніх фахівців мистецької сфери.

Ключові слова: акварельний живопис, емоційний інтелект, мистецька освіта, художньо-педагогічна освіта, імпровізація, креативність, резильєнтна особистість, емоційно-психологічна резонансність, емо-

ційно-психологічна компетентність, саморефлексія, арт-терапія.

The article is devoted to the study of the relationship between watercolor painting techniques and the development of emotional intelligence in students of artistic specialties. In particular, it examines the impact of watercolor techniques on the formation of key components of emotional intelligence, such as self-awareness, self-regulation, motivation, empathy, and social skills. The study substantiates that the specific properties of watercolor painting, associated with its dynamism, unpredictability, and expressiveness, contribute to the development of self-reflection, mindfulness, and emotional resilience.

Theoretical and methodological analysis emphasizes the significance of creative practice as a tool for emotional self-regulation, which can be integrated into the professional training of students. The article examines the mechanism of the influence of watercolor techniques on an individual's emotional state, highlighting the therapeutic potential of this type of painting. The role of improvisation in the artistic process is emphasized, as it fosters the development of flexible thinking, intuitive decision-making, and adaptability.

Special attention is paid to the methodological support for the formation of emotional intelligence through watercolor painting. The proposed approaches can be used in educational programs to improve students' creative training. A particular emphasis is placed on the possibility of implementing the concept of emotional intelligence in the context of mastering watercolor techniques in inclusive forms of artistic education. The use of watercolor as a means of artistic expression can become an effective method for developing emotional self-regulation and social adaptation for individuals with special educational needs.

This study can serve as a foundational material for further experimental research in this field, particularly for analyzing the effectiveness of various teaching methods of watercolor painting in shaping students' emotional and psychological competencies. In the future, expanding the experimental base and conducting a more detailed analysis of the correlation between methodological aspects of watercolor instruction and the development of emotional literacy in future art professionals is possible.

Key words: watercolor painting, emotional intelligence, art education, artistic-pedagogical education, improvisation, creativity, resilient personality, emotional-psychological resonance, emotional-psychological competence, self-reflection, art therapy.

УДК 7.07+159.947

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/82.2.6>

Петренко О.О.,
викладач кафедри
образотворчого мистецтва
Криворізького державного
педагогічного університету

Красюк І.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри
образотворчого мистецтва
Криворізького державного
педагогічного університету

Щербаківа Л.А.,
ст. викладач кафедри
образотворчого мистецтва
Криворізького державного
педагогічного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед найбільш актуальних проблем вищої освіти в Україні, на тлі потенційно значущих реформ,

особливу увагу привертає професійна підготовка фахівців у галузі образотворчого мистецтва педагогічного спрямування. Національні

художньо-педагогічні кадри відіграють ключову роль у державотворчому процесі, формуючи духовно-естетичні, етнонаціональні та культурно-мистецькі основи суспільства.

Ключовим аспектом підготовки вчителів образотворчого мистецтва є розвиток спеціальних компетенцій, що включають опанування основоположними фаховими навчальними курсами, такими як рисунок, живопис, композиція, а також суміжними освітніми компонентами. Особливе значення серед них має техніка акварельного живопису, яка є невід'ємною частиною освітньої програми та передбачена для освоєння на перших курсах навчання бакалаврів як першочерговий художній матеріал у рамках академічної підготовки. Окрім того, акварель, завдяки своїм специфічним техніко-технологічним та художньо-виразним властивостям, часто стає вибором здобувачів освіти для підтвердження фахового рівня під час виконання кваліфікаційного проекту. Зазначений факт, а також широке застосування акварельних технік у навчально-виховному процесі з дітьми, є важливим аспектом у контексті розбудови Нової української школи та профільної освіти, що не потребує окремого підтвердження.

Авторська розвідка спрямована на актуалізацію акварельної техніки не лише як стартової платформи для практичних завдань у межах відповідного освітнього модуля, а й як ефективного методу подолання психологічно-емоційної флуктуації, зумовленої як зовнішніми, так і внутрішньоособистісними факторами розвитку емоційної регуляції здобувачів освіти. Психолого-педагогічний вектор дослідження емоційного інтелекту в умовах вищої художньої освіти України, що функціонує під впливом реалій війни, виявляється перспективною дисципліною з огляду на зростаючу роль арттерапевтичних інструментів у соціальній сфері, навчально-виховній діяльності та інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішальну роль у формуванні концепції емоційного інтелекту відіграли праці американських учених Пітера Селовея (Peter Salovey), Джона Мейєра (John Mayer) та Денієла Гоулмана (Daniel Goleman). Останній узагальнив науково-теоретичний матеріал, опублікувавши у 1995 році бестселер у сфері соціально-психологічних досліджень – книгу «Емоційний інтелект». Не менш важливим є внесок інших зарубіжних дослідників, зокрема Девіда Р. Карузо (David R. Caruso), Говарда Гарднера (Howard Gardner), Рувена Бар-Она (Reuven Bar-On), Христіана Вайсбаха (Christian Weisbach) та інших.

Сучасні наукові публікації свідчать про зростаючий інтерес до розширення меж розуміння та практичного застосування теоретико-емпіричного досвіду у формуванні концепції емоційного інтелекту як ключового чинника розвитку резильєнтної

особистості. Зокрема, дослідники все частіше підкреслюють необхідність практичного застосування теоретичних знань щодо специфіки психологічної адаптивності особистості в сфері соціальної роботи – для розвитку емоційної стійкості військових, осіб із травматичним досвідом війни, медичних працівників і рятувальників (О. Блінова, А. Бортова, О. Кононенко, Л. Руденко, І. Смачило та ін.).

Огляд актуальних джерел в українському науковому дискурсі демонструє тенденцію до встановлення кореляції між емоційним інтелектом і освітніми практиками. Проблема емоційно-психологічної ресурсності здобувачів освіти як ключовий аспект сучасної освітньої системи розглядається в наукових розвідках українських учених: Н. Агеєва, О. Башкір, Н. Войтенко, Л. Гасанова, О. Горицька, С. Діхтяренко, С. Єрмакова, Ю. Коробко, О. Лящ, Л. Мороз, І. Олійник, С. Толочко. та ін.

У більш вузькоспеціалізованому контексті питання залучення ресурсних можливостей емоційного інтелекту особистості досліджує Н. Меленчук, обґрунтовуючи поняття «авантюристичності особистості» як чинника адаптивного сприйняття зовнішніх подразників та важливого стимулу розвитку креативного мислення. Аналіз сучасної літератури також свідчить про зростаючий інтерес до міждисциплінарного підходу у вивченні емоційного інтелекту через мистецький контент, зокрема в контексті візуальних форм мистецтва й художньо-педагогічної практики. В цьому напрямку варто виокремити розвідку дослідницької групи – В. Водяної та ін., присвячену аналізу емоційного інтелекту як важливого чинника фахової компетентності здобувачів вищої мистецької освіти. Також привертають увагу праці сучасних зарубіжних вчених – Мохаммада Резаї (Mohammad Rezaei), Цонг Вана (Cong Wang), Лідії Бойє (Lydia Boyer), Ганни Гусе (Hannah Guse), Володимира Такшіца (Vladimir Takšića), Ліліяни Апарі (Ljiljana Arara), Бо Моландера (Bo Molander).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На основі вивчення наукових праць автори дійшли висновку, що у наявних дослідженнях, присвячених різноаспектній субстанціалізації поняття емоційного інтелекту, недостатньо уваги приділено розвитку емоційно-психологічної сфери особистості у взаємозв'язку з її рефлексією щодо художньо-творчого самовираження. Водночас, можемо констатувати, що проблема вивчення властивостей акварельного живопису як елементу освітнього модуля фахових дисциплін мистецьких спеціальностей у питанні формування афективно-емоційної компетентності майбутніх педагогів мистецтва ще не набула достатнього рівня наукової рефлексії.

Окрім того, потребує ґрунтового теоретичного та емпіричного опрацювання питання

психологічної обумовленості творчого процесу, пов'язаного з опануванням всього різноманіття технік акварельного живопису в межах фахової підготовки вчителів образотворчого мистецтва.

Мета статті. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні психологічних та дидактичних аспектів акварельного живопису як ефективного методу оптимізації процесів розвитку емоційного інтелекту творчої особистості в контексті підготовки фахівців художньо-педагогічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи властивості емоційного інтелекту, Д. Гоулман наголошував на його пріоритетному значенні у процесі формування когнітивного складу особистості поряд з ерудицією. У своїй книзі «Емоційний інтелект» він констатував, що станом на кінець ХХ ст., зокрема в американському суспільстві, концепція емоційного інтелекту (EI) досягла піку популярності як креативний інструмент соціально-психологічної та педагогічної роботи, спрямованої на покращення адаптивних можливостей особистості й розвиток її психологічної резонансності.

З 1995 року протягом наступного десятиліття, як зазначав Д. Гоулман пізніше, програми SEL (соціального та емоційного навчання) органічно інтегрувалися до навчальних планів з підготовки учнів не лише в США, а й у низці інших країн світу. Центральним завданням SEL-компонента як елемента навчально-виховного та освітнього процесу є формування навичок ідентифікації власних емоцій, здатності керувати психоемоційним фоном в екстремальних умовах, а також розвиток емпатії як ключового чинника, що визначає «людяне в людині» [3, с. 10–11].

Теоретико-емпірична база концепту емоційного інтелекту, фундаментально опрацьована низкою американських і західноєвропейських учених, швидко знаходить відгук у вітчизняному науковому дискурсі. Свідченням цього є публікації, що експериментально підтверджують об'єктивність застосування існуючого дидактичного інструментарію в роботі з учнями для розвитку емоційного інтелекту особистості.

Зразковим прикладом у цьому напрямку є дослідження В. Моргун, у якому науковиця всебічно обґрунтовує авторську концепцію, спрямовану на вдосконалення когнітивних і психологічно-емоційних здібностей учнів через розвивальні освітні форми навчання. Праця є визначальною у питанні диференціації індивідуальних здібностей особистості з високорозвиненим емоційним інтелектом. За В. Моргун серед пріоритетних аспектів виділяються інтроспекція емоційного стану, адаптивна емоційна регуляція, здатність до самонаправлення (самотивація), ідентифікація емоцій інших людей та соціальний інтелект (як мистецтво доброзичливого ставлення до оточуючих) [7].

У 2019 році українська дослідниця Л. Ракітянська зазначала, що концепт емоційного інтелекту (EI) у вітчизняній педагогіці постає як інноваційний понятійно-категоріальний елемент, що потребує ґрунтового теоретичного аналізу. Водночас авторка наголошує на інтеграції категорії емоційного інтелекту до складу метакомпетентностей, визначених концептуальними засадами проєкту Нової української школи (НУШ) [9, с. 170].

З 2020-х років питання формування емоційного інтелекту (EI) як необхідної компетенції на шляху соціалізації особистості все частіше постає на порядку денному освітньої практики. Ключову роль емоційному інтелекту у процесі розвитку комунікативної здатності учасників освітнього процесу надають О. Башкір та ін.. Вчені розглядають можливості EI у формуванні культури онлайн-спілкування в умовах війни та електронних форм навчання. Емоційний інтелект позиціонується ними як важіль, що запускає процес стресорегуляції і сприяє налагодженню взаємодії сторін, залучених до освітнього процесу. Серед фундаментальних компонентів емоційного інтелекту особистості, виділених дослідниками, вказується перелік специфічних здібностей: емпатія, керування стресом, дискусивна комунікація, конфліктна стійкість, мотивація та особистісна рефлексія [1, с. 24–26].

Як зазначає О. Кононенко, на сьогодні основним напрямком дослідження емоційного інтелекту, поряд з загальними комунікативними здібностями, є розробка методів його впровадження в навчальні програми та виховну практику [5, с. 8], в чому ми погоджуємось з автором. Водночас, усвідомлення можливостей розмаїтого функціоналу емоційної компетентності у справі фахової підготовки студентів мистецьких спеціальностей ще не набрало достатніх обертів для практичної реалізації на теренах вітчизняної художньо-педагогічної освіти.

Пошук документально підтверджених засад емоційно-психологічної компетентності як ключового чинника фахового становлення студентів бакалаврату мистецьких спеціальностей на основі державних стандартів вищої освіти України дозволив групі науковців під керівництвом В. Водяної констатувати наявність у цих стандартах низки компонентів, що сприяють розвитку загальної резильєнтності особистості. Водночас дослідники розглядають впровадження емоційно-психологічного компоненту в систему мистецької освіти через комплекс методів, орієнтованих на розвиток метакогнітивних навичок і самовираження [2, с. 113–114].

Виклики сьогодення в мистецькій освіті вимагають нагального перегляду вимог, що висувуються до особистості студента. За влучним зауваженням Н. Місько, «на сьогодні результативно діючим виявляється студент, який мобільно

реагує на зміни у соціумі, здатний до самостійної навчально-пізнавальної діяльності та має високий рівень емоційної компетентності» [6, с. 318].

Емоційно-психологічна компетентність студента художніх спеціальностей немислима без розвинених навичок емоційного інтелекту, які слугують інструментом самопізнання та засобом дослідження візуальної мови мистецтва як ключового компонента фахової підготовки. Як зазначає М. Резаї (М. Rezaei), мистецька освіта має прерогативу слугувати ефективним засобом розвитку емоційного інтелекту, зокрема сприяти формуванню компетенцій самовираження, емпатії та емоційної регуляції. Дослідник наголошує, що завдяки візуальному мистецтву студенти отримують можливість досліджувати свій внутрішній світ і трансформувати думки та почуття у креативні форми [11, с. 162]. Відповідно, можна стверджувати, що кореляція між емоційним інтелектом (ІЕ) і творчістю є досить глибокою, оскільки обидві сфери пов'язані з емоційною чутливістю, самовираженням і когнітивною гнучкістю.

Більшість перелічених психологічно-емоційних компетенцій, що формують основу емоційного інтелекту, на нашу думку, може бути ефективно сформовано у межах освітнього модуля, присвяченого вивченню технік акварельного живопису. Естетичні та фізико-хімічні властивості акварелі як художнього матеріалу, з урахуванням педагогічного та практичного досвіду її застосування, дозволяють стверджувати, що художньо-творча практика акварелі, інтегрована у спеціальний навчальний модуль або спецкурс, сприяє підготовці креативної особистості з індивідуалізованим світобаченням і високим рівнем емоційного інтелекту.

Принагідно зазначити, що акварель зважаючи на широкий спектр технік та засобів її використання, не тільки дозволяє працювати з різними аспектами емоційного інтелекту студентів, але і вирішує питання індивідуального підходу у роботі зі здобувачами в залежності від типу творчого самовираження. Теоретично окреслений аспект аналізується у дослідженні Лі Чжана (Li Zhang) та Іцянь Сяо (Yiqian Xiao), присвяченому вивченню трансформації індивідуального стилю акварельного живопису під впливом психологічних чинників. Зокрема, вчені диференціюють такі темпераментні групи у взаємодії з аквареллю: «реалістичний мислитель» (виважений, вдумливий), емоційний, сенсорний та інтуїтивний типи [13, с. 235]. Кожному з них притаманні суттєві відмінності у світосприйнятті, творчій уяві та способах їх репрезентації у мистецькому процесі.

Властивості акварелі, зокрема її непередбачуваність у процесі творчого самовираження, здатні суттєво впливати на формування емоційного

фону особистості. У ході роботи початковий задум митця може зазнавати кардинальних змін під впливом обраної техніки, типу матеріалів та використання додаткових розчинників. Процес взаємодії з акварельними фарбами набуває рис імпровізації як методу спонтанного прийняття рішень, що здійснюється без попередньої підготовки, керуючись миттєвим натхненням, інтуїцією та контекстом ситуації. О. Ткачук і Л. Гонсалес визначають цей процес як акт «раптового самовираження» [10, с. 53], тісно пов'язаний із самоаналізом і саморефлексією – ключовими компонентами емоційного інтелекту як концептуальної категорії.

Цунґ Ван (Cong Wang) пропонує точніше визначення феномену спонтанного прийняття рішень у творчій діяльності, окреслюючи його як «інсайт» – як результат практикування усвідомленості, так і як раптове творче прозріння, осяяння, що, безперечно, супроводжується виразним емоційним спектром. З огляду на це, автор вважає, що розвиток здібностей до усвідомлених станів під час творчого процесу, здатності критично рефлексувати над власними думками, емоціями та поведінкою, можуть в комплексі значно вплинути на становлення загальних фахових компетенцій студентів, що навчаються за художнім профілем [12, с. 8].

Також існує твердження, що наближення до вирішення творчих завдань на саморефлексивному рівні можливе завдяки залученню специфічних психологічних операцій, серед яких особливу роль відіграють техніки релаксації та концентрації уваги [4, с. 371]. Відтак, акварель, порівняно з іншими художніми засобами, може застосовуватися з максимальним ефектом у контексті розвитку емоційної саморегуляції [4, с. 369], підвищення стресостійкості та загальної резильєнтності особистості.

Не вдаючись у глибокий аналіз та не маючи на сьогодні емпіричного підтвердження, можна припустити, що різноманітні техніки акварельного живопису природним чином сприяють підвищенню адаптаційних можливостей студентів із певними інклюзивними особливостями, зокрема пов'язаними з порушеннями психоемоційного стану, самоусвідомленням та вираженням власних емоцій у соціальній взаємодії. Водночас теоретико-практичні засади арт-терапевтичного потенціалу акварельного живопису нині активно розробляються, зокрема й у фахових публікаціях авторів цього дослідження [8].

Висновки. У підсумку варто зазначити, що техніка акварелі містить значний художньо-педагогічний потенціал в індивідуальній роботі зі студентами мистецьких спеціальностей в якості дієвого інструменту формування емоційного інтелекту. Поетапне вивчення змістовного арсеналу матеріалів і технік зображення в акварелі, оволодіння

методами творчого мислення – інтуїцією, концентрацією, усвідомленістю, саморефлексією, торує шлях до ефективного розвитку емоційно-психологічної, й відповідно, фахової компетентності сучасного педагога мистецької освіти.

Отримані результати підкреслюють значущість акварельного живопису як методу арт-терапії, який може бути інтегрований у професійну підготовку студентів. Подальші дослідження можуть зосередитися на розширенні експериментальної бази та аналізі взаємозв'язку між методичними аспектами акварельного живопису та емоційно-психологічної компетентності особистості студента. Перспективним напрямом залишається дослідження імплементації концепції емоційного інтелекту в кореляції з творчою практикою акварельного живопису для задоволення інклюзивних освітніх потреб.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башкір О., Золотухіна С., Бі Ю. Роль емоційного інтелекту у спілкуванні учасників освітнього процесу закладу вищої освіти. Педагогічні науки: зб.наук.праць. 2023. № 104. С. 22–28. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2023-104-4>
2. Водяна В., Щур Л., Маловічко С., Машталер І., Солонинка Т. Емоційний інтелект у структурі фахової компетентності здобувачів вищої митецької освіти: аналіз проблеми. Молодь і ринок. 2023. № 6-7. С. 111–115. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.287937>
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків: Vivat, 2018. 512 с.
4. Дорожко І., Малихіна О., Туріщева Л. Дослідження інтуїції як феномену творчої діяльності. Trends in science and practice of today: the V International Science Conference (Ankara, Turkey, 19–22 October, 2021). Ankara: International Science Group, 2022. P. 369–371.
5. Кононенко О. І. Емоційний інтелект як фактор успішної діяльності в соціальній сфері. Психологія та соціальна робота. 2023. Вип. 1(57). С. 7–13. DOI: [10.32782/2707-0409.2023.1.1](https://doi.org/10.32782/2707-0409.2023.1.1)
6. Місько Н. В. Формування емоційного інтелекту студентів мистецьких спеціальностей в умовах змішаного навчання. АРТ-платФОРМА: альманах. 2022. Вип.2 (6). С. 316– 329. DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.6.2022.316-333>
7. Моргун В. Ф. Емоційний інтелект у багатовимірній структурі особистості. Постметодика. 2010. № 6. С. 2–14.
8. Петренко О., Щербаківа Л. Арт-терапевтичні аспекти організації освітнього процесу на заняттях зі спецкурсу «Технології живописних матеріалів» в умовах воєнного стану. Вісник науки та освіти. 2023. №2(8). С. 513–523. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2\(8\)-513-523](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-2(8)-513-523)
9. Ракітянська Л. М. Генезис та сутнісний зміст концепту «емоційний інтелект». Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : збірник наукових праць. 2019. Вип. 66. С. 170–174.
10. Rezaei M. The Role of Arts Education in Promoting Emotional Intelligence and Mental Well-Being. С. 162–164.
11. Wang C. Cultivating insight and engagement: exploring the role of Trait Emotional Intelligence in Chinese art education. Frontiers in Psychology. 2024. Vol. 15. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1372717>
12. Zhang L., Xiao Y. The Development and Transformation of Watercolor Painting Style from the Perspective of Psychology. Psychiatria Danubina. 2021. Vol. 33. Suppl. 7. P. 234–236.